

oplemenjuje ovo djelo. Proteklih godina porastao je interes za istraživanje našeg područja kod zapadnoeuropske historiografije, čime će ovaj zbornik daleko pridonijeti, budući da je ipak riječ o skupu studija različitih historiografija koje su napisane sada na svjetskom jeziku i prilično dostupne historiografijama koje često ne koriste više od jednog jezika izvornog govornika. Na kraju je potrebno pohvaliti trud urednica i svih suradnika u radionici i samom zborniku, te se nadati da će s ovakvim uspjehom nastaviti i u narednim godinama.

Sanja Miljan

Papers and Proceedings of the Third Medieval Workshop in Rijeka, ur. Kosana Jovanović – Suzana Miljan, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2018., 180 str.

Zbornik radova pod nazivom *Papers and Proceedings of the Third Medieval Workshop in Rijeka* objavljen je 2018. godine u Rijeci u izdanju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, a kojeg su uredile Kosana Jovanović i Suzana Miljan. U zborniku se objavljuje izbor radova s Treće medievističke znanstvene radionice u Rijeci, održane na Filozofskom fakultetu u Rijeci 16. listopada 2015., a koja je bila rezultat suradnje dvije važne institucije – Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Rijeci i Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Zbornik se sastoji od deset radova koji su tematski podijeljeni u dvije sekcije po pet radova.

Prva sekcija radova, pod nazivom *Royalty, nobility and prelates: hierarchy and geography*, započinje člankom Mártona Rózsa *Families behind a plot. The political and social background of the Anemas conspiracy* (11-28), u kojem opisuje političko stanje u Bizantu za vrijeme vladavine Aleksija I. Komnena. Autor donosi podatke o zavjeri *Anemas* koja je bila usmjerena protiv vlade Aleksija I., te navodi znanstvenike koji su razvili ideje i teorije o mogućim motivima zavjere. Članak se temelji na knjizi Anne Comnene *Alexiadi*, koja sadrži podatke o zavjeri i urotnicima, ali i podatke o političkoj i socijalnoj pozadini zavjere. Cilj ovog rada je prikazati kako je zavjera protiv Aleksija I. Komnena utjecala na specifičan društveni sloj, nazvan *elita druge razine*. *Elitu druge razine* činile su tri obitelji – *Solomontes*, *Skleroi* i *Xeroi*. Ta se elita odnosi se na one birokrate koji se nisu uspjeli pridružiti carskom rodu i istaknuti u civilnoj ili crkvenoj administraciji, ili pak na one čiji su glavni interesi bili smješteni u provincijama. Radom se nastoje prikazati činjenice vezane za vladavinu Aleksija I. Komnena i organiziranu urotu, koje će omogućiti razumijevanje same pozadine urote, ali i političke i društvene okolnosti razdoblja u kojem vlada Aleksije I. Komnen.

Arandžel Smiljanić u članku *Titles and ranks of diplomats of the regional lords in Bosnia* (29-36) objašnjava titule i nazive diplomata srednjovjekovnih lokalnih vladara u Bosni. Kako u srednjem vijeku u Bosni nije bilo stalnih naziva za diplomatske predstavnike vladara, autorica se u radu poziva na ćirilicne i latinske dokumente koji definiraju različite nazive diplomatskih predstavnika. Navodi koje su titule bile najčešće – *posli/poslani(ci)*, *poklisari*, *veleposlanici*, *poručnici/izaslanici*, *knez*, *župan* i *vojvoda*, a tumači se i pojam *krstjana*. Autorica u radi daje pregled osoba koje su obnašale pojedine navedene funkcije te ističe njihovu ulogu u društvu.

Mišo Petrović u članku *Politicized religion. The "contested" prelates of Croatia, Dalmatia and Slavonia during the struggle for the throne of the Kingdom of Hungary (1382-1409)* (37-53)

objašnjava borbu za vlast nad južnim biskupijama u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu koja se događala između različitih političkih središta. Budući da se većina tih sukoba dogodila na jugu Kraljevstva, u ovom je radu naglasak na ulogama i odanosti biskupa Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Autor naglašava kako su dva glavna događaja dominirala u razdoblju od 1382. do 1409. godine, a to su: 1) izbor dvojice papa sa sjedištima u Avignonu i Rimu što je uzrokovalo zapadni raskol i početak razdoblja nestabilnosti, te 2) smrt kralja Luja Velikog 1382. godine koja je uzrokovala građanski rat, koji je trajao gotovo nekoliko desetljeća među različitim pretendentima za prijestolje. Svjetovne dužnosti premeta počele su utjecati na njihove pastirske dužnosti što je dovelo do slabljenja njihovog utjecaja na stanovništvo. Glavni cilj ovog rada je prikazati ulogu biskupa u borbama za prijestolje – kako se autoritet i položaj premeta mijenjao tijekom borbi za prijestolje.

Tomislav Matić u članku *Future Hungarian prelates at the University of Vienna during the 1430s* (55-67) obrađuje temu premeta školovanih na Sveučilištu u Beču tijekom tridesetih godina 15. stoljeća. Tijekom kasnog srednjeg vijeka obrazovanje je postalo učinkovita metoda za uspon na društvenoj ljestvici. To je prije svega vrijedilo za crkvene krugove jer je u 15. stoljeću papinstvo ohrabralo uzdizanje obrazovanih svećenika na istaknute položaje u Crkvi. Sredinom 15. stoljeća većina premeta je imala određeni stupanj sveučilišnog obrazovanja, a većina od njih je to obrazovanje stekla upravo na Sveučilištu u Beču. Nakon nemira uzrokovanih husitskim ratovima, Sveučilište u Pragu postalo je neprikladno za strance, dok je Beč postao žarište za ugarske studente, a uz to, studiranje u Beču je bilo relativno jeftino. Autor u radu navodi značajke razvoja Sveučilišta u Beču te ističe osobe koje su uspjele postići najviše pozicije u mađarskoj crkvenoj hijerarhiji nakon studija. Ono što se još naglašava je doprinos pohađanja sveučilišta formiranju karaktera budućih ugarskih premeta, te činjenica da je njihovo prijateljstvo i zajedničko podrijetlo vjerojatno utjecalo na kasnije međusobne odnose. Prijateljstva među premetima razvijena u Beču odigrala su određenu ulogu u njihovim kasnijim životima, jer su jedni na druge vršili određene utjecaje.

Posljednji rad u prvoj sekciji je članak Maje Lukanc *Anna of Celje (Cilli): in search of the overlooked Queen* (69-86). Autorica je u članku ukazala na probleme zanemarivanja povijesne uloge Ane Celjske, stoga je cilj ovog članka nadopuniti prazninu u istraživanjima Ane Celjske i pružiti uvid u njezin život kao kraljice. Zadatak prvog dijela članka je pružiti informacije o Ani Celjskoj, te protumačiti ispravu Hermana II. Celjskog iz 1396., jedinog izvora iz razdoblja Ane Celjske, na temelju kojeg autorica ispravlja neke pogrešne interpretacije o njezinoj mladosti i ulozi na dvoru u Celju, a koji je do tada bio zanemaren. Zadatak drugog dijela članka je istražiti ulogu Ane Celjske u političkom i upravnom životu, odnosno potvrditi ili opovrgnuti zaključak (zbog pojave novih izvora) da je njezina uloga u političkom i upravnom životu bila neznatna, kakva joj se do tada pripisivala.

Prvi članak druge sekcije, *Interpreting the sources: archaeological, textual and contextual analysis*, je članak Jane Škrkulje, *Symbols of power and ethnic identities in Late Antique Southern Pannonia and Dalmatia (the sixth century)* (89-107) u kojem autorica predstavlja i raspravlja odabrane primjere arheoloških nalaza o takozvanom, germanskom kulturnom krugu, koji je bio smješten u jugoistočnoj Panoniji i Dalmaciji. Uz njihovu jasnu i praktičnu svrhu, nalazi koji se ovdje razmatraju uzimaju se kao reprezentativni artefakti socijalnog statusa, profesionalnog statusa (vojna oprema), simbola političke ideologije (kovanice) i znakova pripadnosti etničkom identitetu (odjeća), te se naglašava kako materijalna kultura preuzima aktivnu ulogu u formiranju posebnog etničkog identiteta. Kao zaključak rada ističe se potreba

za preispitivanjem, ponovnom procjenom i interpretacijom materijala. Potrebno je napraviti i provjeru zapisnika koji sadržava informacije o okolnostima pronalaska različitih nalaza jer se smatra da arheološki dokazi mogu koristiti kao sredstvo za definiranje etničkih granica. Takav bi pristup, zajedno s novim sustavnim terenskim istraživanjima, trebao pomoći organizirati arheološke zapise u koherentnu i uvjerljiviju povijesnu sliku o navedenoj temi.

Pojam *utvrda* koristi se kao jedan od najmoćnijih simbola srednjovjekovne Europe. Predstavlja strukturu i strategiju dominacije koja je bila u samoj jezgri srednjovjekovnog društva. Temom srednjovjekovnih utvrda bavio se Andrej Janeš u članku *The archaeological approach and the need for medieval castle research* (109-130). Autor u članku opisuje ulogu i značenje utvrda u srednjem vijeku te njihova arheološka istraživanja. Proces arheoloških istraživanja podrazumijeva određene faze, odnosno razdoblja iskapanja: razdoblje prije 1945. godine, razdoblje između 1945. i 1990. godine, te razdoblje nakon 1990. godine. Godine 1898. organizirano je prvo iskapanje srednjovjekovne utvrde – Žumberka. Iskapanje se odvijalo tijekom tzv. "Žumberačkog pitanja", kako bi se utvrdila granica između Hrvatske i Kranjske. Cilj projekta bio je pronaći ostatke dvorca, ali rezultati iskapanja ostali su nepoznati. Nakon toga, nije bilo veće aktivnosti u istraživanjima sve do 1910. godine, kada započinje iskopavanje dvoraca u Samoboru i Gradini Kozjak, pokraj Plitvičkih jezera. U godinama nakon završetka Drugoga svjetskog rata, radovi na srednjovjekovnim utverdama su zaustavljeni. Sličan razvoj dogodio se i u obližnjoj Sloveniji, a uzrok je negativan stav prema povijesti i ostacima feudalnog razdoblja. Takvo razmišljanje se promijenilo šezdesetih godina 20. stoljeća kada se uspostavlja mreža konzervatorskih instituta čime se povećava svijest o potrebi očuvanja kulturnih spomenika, uključujući i srednjovjekovne utvrde. Trend konzervatorskih radova nastavljen je u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. Tu autor izdvaja dva slučaja, jer su iskapanja bila slična: Ozalj i Veliki Tabor, utvrde koji su se koristili do 20. stoljeća i sačuvani su u cijelosti. Kao zaključak, autor tvrdi kako je potrebno organizirati nova istraživanja dvoraca u kojima će se koristiti suvremeni arheološki alat, kojeg prije nije bilo, zbog čega postoje određene praznine i nedostaci u proučavanju dvoraca.

Članak Kristine Judaš, *Scopes and limits of interpretation of magistrate's attitude to violent crimes: examples from late medieval Gradec judicial records (1450-1480)* (131-146), istražuje koliko su vlasti Gradeca u drugoj polovici 15. stoljeća bile marljive u kažnjavanju nasilnih zločina. Ovaj se rad temelji na analizi 159 isprava iz razdoblja od 1450. do 1480. godine objavljenih u knjizi *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*. Sudski spisi između 1450. i 1480. godine dokumentirani su kontinuirano, i u usporedbi sa zapisima iz ranijih razdoblja, pružaju mnogo više informacija o sudionicima suđenja i okolnostima koje su dovele do tužbi. Ti izvori predstavljaju najbolji temelj za ovo istraživanje, u kojem se pokušavaju otkriti veze između kazne i težine nasilnih napada, kao i veze između kazne i spola te društvenog statusa nasilnika i žrtve. Da bi se dobili odgovori na ova pitanja autorica je analizirala tužbe pokrenute zbog manjih nasilnih djela, kao što su guranje, šamaranje ili povlačenje za kosu, preko onih tužbi koje su pokrenute zbog težih oblika nasilja, kao što su premlaćivanje i udaranje, pa sve do tužbi koje proizlaze iz najtežih oblika nasilja, a to su ranjavanje i ubojstva.

Ivan Missoni u članku *Expressions of physical and ecstatic love in the Passion of Our Saviour* (147-163) pobliže razmatra pojmove za različite vrste i koncepte ljubavi koji se razvijaju u ranokršćanskim i srednjovjekovnim spisima. Neosporno je reći kako ljubav ima istaknuto mjesto u Bibliji, a neki se od najpoznatijih odlomaka, koji se odnose na ljubav, mogu naći u *Pjesmi nad pjesmama*, Prvoj Ivanovoj poslanici te različitim pavlinskim pismima upućenim

kršćanskim zajednicama, uključujući Solunjane, Efežane i Korinćane. Autor u radu proučava koje su se riječi koristile za *ljubav* u Starom i Novom zavjetu te ih tumači i objašnjava. Navodi važnije crkvene teologe koji su doprinijeli tumačenju navedenih pojmova, kao što su sveti Augustin, koji smatra da je ljubav dominantan čimbenik za razumijevanje moralnog života, te Toma Akvinski, koji nastavlja učenje sv. Augustina, te u svom djelu *Summa theologiae*, koristi pet izraza za *ljubav*. Autor objašnjava *ljubav* kao duhovnu pokretačku snagu, ali i navodi ulogu Djevice Marije u otajstvu spasenja te pojam emocija. Izdvaja *tekstove strasti* koji su tematizirali mučeništvo, raspeće, smrti i uskrsnuće Isusa Krista. U radu tumači pojmove fizičke i estetičke ljubavi.

Ivan Botica i Tomislav Galović u članku *Croatian Glagolitic notary service of Krk and Third notarial protocol of Jure Sormilić (1726- 1734). How we have edited this edition? (165-179)* prikazuju glagoljašku povijest otoka Krka, razvoj Hrvatskog glagoljskog notarijata te Treći notarski protokol Jurja Sormilića. Zbog glagoljice i glagoljaštva, otok Krk zauzima važno mjesto u hrvatskoj povijesti te najveći broj bibliografskih naslova glagoljice potječe s otoka Krka. U sklopu dugoročnog projekta Hrvatski glagoljski notarijat Krk – notarijat Dubašnice, nastoji se obraditi i objaviti cjelokupna notarska građa Dubašnice. Kako su dokumenti glagoljskih notara Dubašnice dragocjena, zanimljiva, ali i neobrađena građa, u radu se naglasak stavlja upravo na tu građu. Autori su ovim pristupom željeli ponuditi okvir za buduća izdavanja diplomatskog materijala na hrvatskom jeziku i glagoljici.

Smatram da je zbornika radova, *Papers and Proceedings of the Third Medieval Workshop in Rijeka*, koristan povjesničarima i svim ostalim znanstvenicima koji se zanimaju za teme srednjovjekovne povijesti, a koje još nisu istražene u potpunosti. Radovi osvjetljavaju neke aspekte srednjovjekovne hrvatske i ugarske povijesti, koji mogu poslužiti medievistima u njihovim daljnjim istraživanjima. Prednost zbornika je ta što je pisan engleskim jezikom i na taj je način dostupan širim znanstvenim krugovima na međunarodnoj razini. S obzirom na to da je pisan engleskim jezikom i da se radi o znanstvenim radovima koji uključuju složeniju strukturu pisanja, smatram da je zbornik primjeren za znanstvene krugove. Zbornik je dobro organiziran i smisleno podijeljen na dvije sekcije koje se odnose na proučavanje određenih povijesnih tema te na tumačenje povijesnih izvora. Svaki rad doprinosi stvaranju koherentne povijesne slike koja omogućava bolje razumijevanje povijesnih događaja i procesa navedenog razdoblja.

Monika Bereš

***Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 59, Zagreb – Zadar 2018., 598 str.**

Ovaj broj časopisa *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* sadrži ukupno trinaest izvornih znanstvenih radova, jedan pregledni, jedan stručni rad i tri prethodna priopćenja. Teme radova uglavnom se odnose na dalmatinsko područje, a obuhvaćaju vremenski okvir od antike do suvremenog doba. Na kraju časopisa nalazi se posebna rubrika sa šest prikaza (571-593).

Prvi članak nosi naslov *Glava Augusta iz Brinja u svom historijskom i arheološkom kontekstu* (1-19), a autori su mu Miroslav Glavičić i Nenad Cambi. Autorima je poticaj za pisanje ovoga